

ÇURA BATIR*

Marsel BAKİROV
Aktaran: Gözde GÜNGÖR

Özet

Çura Batır destanı, Kazan Hanlığı'nın Ruslara karşı verdiği onurlu ve kahramanca mücadelenin tarihî-kahramanlık destanlarına özgü epik unsurlar aracılığıyla anlatıldığı bir destandır. Destanın Tatar varyantından başka Kazak, Polonya Tatarları, Nogay, Kırım, Başkurt varyantları da vardır. Destanda Çura Batır'ın mucizevi doğumu, çocukluğundan itibaren gösterdiği kahramanlıklar, Ruslarla mücadelesi ve Rusların hazırladığı haince bir tuzak sonucu ölmesi tasvir edilir. Tarihî gerçeklik bakımından, destanda tasvir edilen yiğit "Çura Batır" imajı ile onun prototipi olduğu düşünülen "Narıkoğlu Çura Bey" tarihî şahsiyeti örtüşmemektedir. Destanda; halk, Kazan'ı savunmada, düşman askeriyle çarpışırken şehit düşen yüzlerce kahramanı "Çura Batır" imajında sembolleştirmiştir.

Anahtar kelimeler: Çura Batır, Kazan Hanlığı, Rus, destan.

Abstract

Çura Batır epic, describes honorable and heroic struggle of the Kazan Khanate against the Russians through specific elements of the historical and heroic epics. Apart from the Tatar variants of the saga, there are also variants of the epic Kazakh, Tatar of Poland, Nogai, Kırım and Bashkir. Based on the epic which is Çura's miraculous birth, heroism showed since childhood, struggle against the Russian and his death because of the vicious trap that organized by Russian is depicted. According to the historical reality, the hero "Çura Batır" image depicted in epic and historical figure "Narıkoğlu Çura Bey" prototype is supposed to be Çura Batır does not overlap with each other. The public symbolized Çura Batır image with hundreds of soldiers martyred during the fight with the enemy while defending Kazan.

Key words: Çura Batır, Kazan Khanate, Russian, saga.

* Marsel Bakirov, "Çura Batır", *Kazan Utları* 7.2009. – 7 (1041), s.153 – 164.

Kazan Devlet Üniversitesi profesörü, cumhuriyetimizin önde gelen bilim adamlarından Marsel Bakirov 75 yaşını henüz doldurdu. O, bilim ve kültür çevrelerince ve dergimizin okuyucularınca, edebiyatçı, halk bilimci ve şiir uzmanı olarak tanınır. Tam olarak söylersek; o, pek çok ülkenin kendi diline çevirdiği ve ilim dünyasında yüksek değer görmüş pek çok ilmî monografi ve de üç yüzden fazla ilmî eserin müellifidir. Âlim ve tecrübeli pedagoğu canıgönülden kutluyor ve okuyucularımıza onun tarihî, kahramanlık ifade eden “Çura Batır Destanı”na dair, içeriği ile bugüne kadarki geleneksel bakış açılarından güçlü bir şekilde ayrılan çalışmasını takdim ediyoruz. Burada, destanın tarihi zeminine yeni bir bakış açısı getirir ve Çura Batır gerçek bir şahıs değil aksine Kazan’ı müdafaa ederken canını feda etmiş binlerce atamızın umumileştirildiği sembolik imajdır, diyerek orijinal bir fikir getirir. Demek ki, halkımız tarafından şehit atalarımıza bir anıt olsun diye yaratılmış “Çura Batır Destanı” onlara, gerçek hayatta da bir anıt bırakmak gerekliliğini doğrulamaktadır ve bu işi gerçekleştirmeyi istemektedir.

Çura Batır adlı destan Kazan Hanlığı devrine aittir ve söz konusu Tatar Devleti’nin Korkunç IV. İvan’a karşı kahramanca mücadelesini, feci mağlubiyetini destan dili ve epik imajları aracılığıyla beyan ederek tasvir eder. Söz konusu eserin, oryantalist İ. Berezin’in düzenleyip ortaya koyduğu “Turétskaya Lréstomatiya” (K.,1862) eserindeki Tatar metninden başka Kazak, Nogay, Polonya Tatarları ve kısmen de Başkurtlar arasında kaydedilmiş ve türlü yayınlar sayesinde dünyaca tanınmış çeşitli millî versiyonları vardır.

“Çura Batır”ın Kazak varyantı (“Şora Batır” ve onun babasına atfedilmiş “Nérék” Destanları), epik “Kırk Nogay Batır” dairesine sokularak değerlendirilir ve “Nogay” kavramı bu durumda Kazakların da Kıpçak-Nogay tabakasına mensup kahramanlıklarla dolu geçmişine bağlı olarak kullanılır. Destan uzmanı V. M. Jirmunskiy’in görüşüne göre, bu eserler, Kazaklar ve Nogayların sürekli olarak göç etmeleri ve kendi aralarında karışmaları neticesinde oluşan Cayık boyunda ve onun ötesindeki hâkimiyet alanlarında; Batı Kazakistan’da yaratılmıştır. Buna göre de onlarda Kazak tarihine mahsus Kalmuklara karşı mücadele motifi, Çura Batır’ın gayretine, kahramanlığına işaret eden asıl çarpışma tasvir edilmiştir (V. M. Jirmunskiy Tyurkskiy Géroiçeskiy Epos.- L.: Nayka, 1974. – S. 394 – 395, 515 - 516).

Halk bilimci, arkeograf, profesör Ebubékir Divayev, bu şekilde adlandırılan iki Kazak destan-halk hikâyesinde de eserin, kendisi tarafından derlenen arkaik varyantında da (Batırlar Cıgı.– Alma –Ata, 1939. – T.1. - B.261 – 296) Çura Batır’ın öz sahasından gidip Kalmuklara karşı mücadele edip duran Kazan şehrinin de aslında İdil boyundaki bizim bildiğimiz şehir değil; aksine Cidésuv yöresinde, Almalıkta yerleşmiş ve eski Kazan diye adlandırılmış başka şehir olduğu kanısındadır. Kazak destanları ve özellikle E. Divayev varyantında uzmanlaşmış akademisyen A. S Orlov da açık bir şekilde onun fikrine katılır ve “Kalmukları kovup göndererek Çura Batır’ın Kazan’a han olarak dönmesi İdil boyunun gerçekliği ile bağdaşmıyor.” diye düşünmektedir (A. S. Orlov. Kazahskiye Géroiçeskiye Epos. -M.: İzd. AN SSSR, 1945. – S. 111 - 112). Kazan Tatarlarının Kalmuklar ile hiçbir zaman savaşmadıkları

düşünüldüğünde ve “Nerék”, “Şora Batır” (Çora Batır) destanlarında betimlenmiş olan tarihî gerçekliğin daha çok Orta Asya bölgesine doğru ulaştığı dikkate alındığında bu âlimlerin düşüncesi ziyadesiyle gerçeğe uygun görülür. Çünkü XV-XVIII. yüzyıllarda tam olarak Orta Asya’da, yani doğudan şimdiki Kazakistan ile komşu Cungarya’da hâkimiyet kurmuş Oyratlar (Kalmuklar), kendilerinin yanı başındaki hâkimiyetlere de, bu arada Cidésuv yöresine de defalarca sefere çıkmışlardır.

Nerék (Nerik, Narıkbay) ile Şora (Çura) Batır’ın ait olduğu “Tama” isimli boy da, yine ötedeki kabilesi de (*Asılım artık Argınmın*; “Benim asılım Argın”) ikinci versiyona göre Orta Asya civarına değil, aksine güneye, daha net söylersek, Hazar-Aral denizleri arasında ve Cidésuv yöresini de içine alan Orta Asya bölgesine göç edip orada yaşamıştır (V. V. Vostrov, M. S. Mukanov. *Rodopléménnoy Sostav i Rassélienié Kazahov. – Alma – Ata: Nayka, 1968. – S.69 – 70; Damir İshakov. Ot Srédnévokovih Tatar K Tataram Novogo Bréméni. – K., 1998. – S. 154, 158 – 159*). Çura Batır destanında da söylendiği üzere, Cidésuv’da yerleşmiş Tamalılar Kazan şehrine yerleşmişlerdir. Yeri gelmişken şunu da ifade edelim: Kazan diye adlandırılmış veya teklif edilerek yapılmış, söz konusu coğrafi adlandırmalara, bunun gibi yer isimlerine hâlen Kazakistan’ın türlü bölgelerinde rastlanır (T. Januzak. *Kazak Toponimikası – Almatı: Dayk – Préss, 2007. – 101, 282 B.*). Yine Kalmuklarla savaşmak için Tama akıncılarından düzenlenmiş ve başında Çura Batır’ın olduğu askerlerin, bu sırada Aksak Timur askeriyeye eşleştirilmesi, yani Baskak Emirî’nin kült nesnesi gibi anılması da tümü Orta Asya zeminine nispet edilerek açıklanabilir. Yine, V. M. Jirmunskiy’in, V. V. Barthold ile birçok fikirde birleşerek, “Müslüman yazarları, XVI–XVII. yüzyıllarda “Mecusi” Kalmukları, Orta Asya Müslümanlarının en dehşetli düşmanları olarak görürler.” biçimindeki sözleri de bütünüyle “Nerék” ve “Şora Batır” denilen Kazak destanlarının derin ideasına ve içeriğine dayanır. Tam da buna göre, Kazak versiyonundaki “Kazan’ı kâfir alır diye, atamın oturduğu altın taht düşmana kalır diye çıktım yola ben.” metnindeki kâfir sözünü, kimilerinin öngördüğü gibi, Ruslara ilişkin kullanılmıştır, diye düşünmenin gereği yoktur. Çünkü Orta Çağ Müslüman yazarlarının başka dindeki halkı, “gâvur, kâfir” diye adlandırmaları âdet olmuştur.

Lakin şurası ilginçtir: Söz konusu üç Kazak destanındaki başkahramanların isimleri de, hatta Çura’nın ata-babasının ismi de ve aynı şekilde ırk-kabile isimleri de “Çura Batır” destanının Tatar, Nogay ve Kırım-Tatar versiyonlarında geçen isimler ile örtüşmektedir. Fark ise, her iki grupta; Çura’nın babasının Nerik (Narer, Nerér, Nerik, Nerék, Nerıkbay) olarak, anasının Mirlésiluv (Mirlé Arug, Mirsiluv, Akmirdé), kahramanın arkadaşının Kolinçak (Kolinşak) ve Çura’nın ana babasını üzen veya Çura’yı öldürmeyi isteyen düşmanın Ali Biy (Gali Bey) olarak isimlendirilmesidir. Kahramanın kökeni, yani boy-kabilesinin ismi Tama (Kükés/Kökés veya Argın kabilesinin bir parçası) olarak gösterilir (D. İshakov. *Çura Batır Kém UI?// İdél. – 1994. – No: 9. – B. 17*). Bütün Narıkların asıl yurtları, memleketleri tamamen birbirinden farklı bölgelere isnat edilir. Yukarıda bahsedilen Kazak varyantında, Tama kabilesinin yaşadığı ve Kazan denilen şehri de içine alan yöre olarak bu memleket, Tatar versiyonunda; Dağıstan, Kırım-Tatar versiyonunda; Kırım, Nogay ve Polonya

Tatarları versiyonunda; Orta İdil civarında oluşmuş Kazan olarak gösterilir. O hâlde, konu telifinde ve çatışmanın karakterinde yerli farklılıklar olsa da “Çura Batır” epik destanın çeşitli millî türevleri temelde pek çok ortak kaynaktan kökenlenir ve kendi içinde “kanı değişmiş” anlamına gelir.

Fakat diğerlerine nazaran farklılık gösteren üç varyantlı Kazak versiyonu destanın en eski zeminini oluşturan mıdır; yoksa kendi içinde yakınlık gösteren Tatar, Nogay, Kırım-Tatar ve Polonya Tatarlarının versiyonlarının birisi midir, şu an bunu kestirip söylemek zordur.

Yine de burada, “Alpamış” destanının pek eskiye dayanan Kazak varyantında olduğu gibi, “Çura Batır” destanının Kazak versiyonunun da temelinde yer alan en eski katmanlarının hikâyevi-mitolojik motifleri ile çokça yoğrulmuş olduğunu özellikle göstermek gerekir. Açıkça ifade etmek gerekirse; Nogay, Kırım-Tatar ve Tatar versiyonlarından farklılık gösteren, İ. Divayev varyantında Çura Batır; çocuğu olmadığı için üzülen Nerıkbay ve Gölhanıs ailesinin çocukları, mucizevi bir şekilde, yani onların, çok çok ibadet ederek, evliya Baba Tökles’e (Töklé Baba’ya) yalvarmaları neticesinde dünyaya gelir. Türlü kahramanlıklar sergilemede kendisine, onun “Çuvar” isimli güçlü, hızlı atı, kuvvetli kılıcı ve oku yardım eder. Düşmanlarına karşı savaşmak için Kazan’a kendine yardımcı olarak, Tamaların askerlerini getirmeye gittiğinde -o hatta hikâye kahramanı gibi, ejderhayla bile savaşır. Yine, diğer millî türevlerde, temel çatışmanın güzel yüzlü kadın için olduğu tasvir edilirse de, öte yandan Kazak varyantında onun yerini Çuvar adlı at alır. Ama destanın gerçek tarihî verilere dayanan temeli, yani Çura Batır’ın kendi boy-kabilesinde egemenlik kuran, Ayraklılara ve Kazakların düşmanları olan baskıncı Kalmuklara karşı savaşması, hem eserin tarihî kahramanlık destanları içine dâhil edilmesini sağlar hem de hiç şüphesiz onu Orta Asya bölgesine bağlar. Oysa, sözü edilen destanın arkaik motiflerinin genişçe oluşumu, kadim oluşu göz önüne alındığında, bu Kazak-Kıpçak varyantı (temelde nispeten müstakil versiyon) diğer millî versiyonlar için bir arketip, yani en öncü örnek rolünü mü üstlenmiştir, sorusu yerinde bir sorudur. Herhâlde, bizim bu hipotezimiz; arkaik Kazak varyantlarına Cidésuv bölgesindeki ilk Kazan şehriyle ilişkilendirerek bakma doğrultusundaki özgün bakış açısı, bu açıdan birbiriyle görüş ayrılığında olan âlimlerce belki gelecekte gereğince değerlendirilir diye ümit ediyorum.

Bununla birlikte, Kazaklarda “Çura Batır” destanının Nogay, Tatar ve Kırım- Tatar versiyonları ile ziyadesiyle benzeşen daha geç dönemde teşekkül etmiş varyantı da vardır. Söz konusu Çura Batır, tam da evvelki millî türevlerdeki gibi, İdil boyundaki Kazan’ı Rus düşmanlarına karşı müdafaa eder, onlarla savaşır.

Destanın “Çura Batır Hikâyesi” diye adlandırılan Tatar versiyonu Çura’nın doğumuna kadarki süreci tasvir etmekle başlar. Onun müstakbel babası; Kazıy isminde bey tarafından terbiye edilip büyütülen Narer Batır, Mirlésıluv isimli çok güzel bir kızla evlenir. Fakat ona Kazıy Bey’in erkek kardeşi de âşık olur ve kocası yokken gelip onu tahrik etmeye çalışması Narer tarafından öldürülmesine yol açar. Göçüp geldiği bu ikinci yerinde de bu durum tekrarlanır: Hacı Tarhan sultanının, Mirlésıluv’ın güzelliğine kapılarak eşini bir vazife bahanesiyle uzağa gönderme ve

sonra onun eşiyle yakınlık kurma çabaları aynı biçimde onun için ölümle sonuçlanır. Bu geleneksel motifin daha arkaik varyantı ile biz yine destanın “Şora Batır” diye adlandırılan Kazak versiyonunda karşılaşırız. Orada, Nerék’in güzel eşine Kalmukların Ügézhan isimli hanı sahip olmak ister ve bu yüzden beyini 18 aylık yola gönderir. Ama bu metinde de Ügézhan’ın bu oyunu onun ölümü ile sonlanır.

Yolda kaçıp giderken Mirlésiluv’un doğum sancıları tutmaya başlar ve eşi, hayırlı vakitte namaz kılıp, Tanrı’ya dua ettikten sonra, Çura isimli bir tayı da azat edince, bunların erkek çocukları doğar. Hürriyetine kavuşturulan kul Çura adına, buna eserde söylendiği üzere, Çura ismini verirler. Fakat Çura sözünün manası ile “kul, köle” manaları örtüşmez. Sanskrit dilindeki gibi, Türk halklarında sözün “yiğit, kahraman, yiğitçe vuruşan kişi” gibi manaları da vardır (L. Budagov. Sravnitelny Slovar Turétsko – Tatarskih Naréçiy. – SPB., 1869. – T. 1. – S. 674; G.F.Sattarov. Tatar İsémneré Süzlégé. – K.: Tat. Kit. Neşr., 1981. – B.213). Türk halklarının kendi efsanevi kahramanlarının Çura diye adlandırılmaları böyle açıklanır.

Çocuk doğunca, Narer’in ailesi Kırım’a giderek oraya yerleşir. Bundan sonra da “Çura” destanda ön plana geçer ve merkez şahıs konumuna gelir. “İdégey” eserindeki gibi, burada da başta onun çocukluk çağından itibaren yiğit oluşu tasvir edilir: Buzağı güderken, zeki ve cesur oluşuyla akranlarına üstün gelerek onların lideri olmayı başarır. Onları, sürü döndüğünde diğerlerini her gün at meydanına öküz-buzağuların üstünde yollayarak, bir çubuğa bağladığı çaputları da bayrak yaparak onu sallaya sallaya geri dönmeyi öğretir ve “Biz Çura Batır’ın askerleriyiz!” diye askerce nara atmalarını buyurur. Bu savaş oyunu, beklenmeyen netice verir: “Çura Batır”ın korku saçan askerleri varmış, diye haber bütün civara yayılır. Bu rivayetler-söylenceler hatta İdil boyunda yaşayan yerli halkın, düşmanın gelmesinden korkarak ırmağın öte tarafında göç etmeye başlamasına sebep olur.

Bu haber Kırım’da yaşayan Çura’ya ulaşır ve o babası Narer Batır’ın kendisine verdiği güçlü ata atlayıp, beline de güçlü ok ve sadağı takarak İdil boyuna yola çıkar. Irmağın öte tarafına göç edenler arasında, o sahil boyunda ah-vah ederek inleyen bir yaşlıya rastlar. Koşulu öküz suya kapılmış, arabası ve yükü ile birlikte kızı da akıntıya kapılmıştır. Çura hemen suya girip kızı kurtarır, sonra da yoluna devam eder. Bunun ardından, yaşlı, kendisi çaresiz kalmışken gelinlik kızını kurtardığı için Çura’ya teşekkür eder. Hakkında bilgi edinmesi için peşine bir er-yiğit takar. Bu bahsedilen kızın eşi, evvelce Çura Batır’ın birlikte savaştıkları dostu Kolinçak Batır çıkar. Kırım’lı yiğidi yaşlının evine alarak onu misafir ederler. Gece onlar orada kaldıklarında iki yiğit arasında geçen konuşma ve gelecekte kızın kime ait olacağına dair şart koşmalar, Çura’nın galibiyetiyle tamamlanır. İki genç yürek, ortak bir dil bulurlar ve sonunda yaşlının evinde büyük düğün tertipleyerek Çura’yı eğlendirirler. Kahraman, Kolinçak’a da kendisinin kız kardeşi olan Aysiluv’ı resmen ister. Dar alanda ve şahsi çerçevede gelişen bu vakalar Çura’nın gelecekte göstereceği yiğitliklere özgü bir girizgâh gibi kabul edilir.

Eşini alarak Kırım’a döndüğünde Çura orada, bir belayla karşılaşır. Onun burada olmadığı zamanda Aktaş denilen yerden gelen Gali Bek, bunların yerini yurdunu

talın edip ana-babasına türlü işkence ve zulümler ederek, onları aşağılayıp gitmiştir. Yetmezmiş gibi, kendisi ve atasının Karagir adlı en iyi atını da almıştır. Çura'nın cevabı ve karşılığı destan geleneğine uygun olarak sert ve hoyratça olur: Çura, Gali Bek'in başını keser ve atını evine koyup döner. Daha doğrusu: Kendisi yeniden Kazan'a gidince, Gali Bek'in kardeşleri gelip tekrar onun ana-babasına eziyet edip malını mülkünü talan edip giderler. Bu durum sonunda, Narer Batır'ın, oğlunu arayıp bulmak için İdil boyuna gitmesine sebebiyet verir.

Kazan'da Çura Batır, kendi yanına "Kolinçak Batır"ı çağırıp aldırarak, yine oradaki yiğitleri de dâhil ederek şehre durmadan saldırıp duran Rus düşmanlarına karşı, Kazan'ı savunmaya başlar. Buradan sonra da kahramanın Kazan'la ilişkilenen kahramanlıklarla dolu yaşamı ve yiğitliği eserde ön plana çıkar. Bu arada destanda dikkati özellikle çeken şey de şudur: Çura Batır, şehri savunmada Şagaliy (Şahgaliy) Han ile sık sık bağlantı kuran, Han da hem kahramana hem de diğer yiğitlere çeşitli yardımlarda bulunan ve bu mukaddes işlerini destekleyen bir hükümdar olarak tasvir edilir. Bu, elbette, tarihî gerçeklikle örtüşmez. Bildiğimiz kadarıyla, Şahgaliy Moskova tarafından Kazan tahtına üç defa oturtulan kukla handır. O, sömürgeliği kabul eden bir siyaset izleyip, Ruslara hiçbir zaman karşı çıkmayarak, her zaman onların türküsünü söylemiş ve de bu sebeple halkının nefretine duçar olmuştur.

Bu cihetten, hiç şüphesiz, Kazan Hanlığı tahtının uzun yıllar boyunca devamlı olarak Cengiz soyundan gelen pek çok hanedan vekilleri ve onların taraftarlarının çekişme konusu olduğunu ve söz konusu güçlerin ardında özellikle de son devirlerde ya Kırım ya da Moskova'nın bulunduğunu özellikle hatırlamak gerekir. Buna bağlı olarak, Kazan'ın mirzaları-beyleri ve onların peşinden gidenler de iki fırkaya, yani karşıt iki gruba bölünmüştür. Bu gruplardan birincisi, Moskova kolu altında, yani Rus devletine tabii olup yaşama taraftarıdır; ikincisi, Kırım'a bağlanma taraftarıdır; ama aynı zamanda hanlığı Rus tesirinden kurtarmak için de mücadele verirler. İşte bu şartlarda tahta Moskova tarafından pek çok kere oturan Şahgaliy'in (eserde söz konusu hanın ismi Şagaliy olarak verilir) destanda olumlu karakter olarak tasvir edilmesi elbette, onun amelî-reel icraatları ile de, aynı şekilde eserin fikirselleşimi ile de açıkça tezat oluşturur.

Şuna da dikkat etmek gerek ki; Kırım-Tatar versiyonunda bahsi geçen karmaşık devirde tahta oturan hanın ismi anılmaz; oysa Polonya Tatarları versiyonunda Safa, Nogay versiyonunda ise Giray ve bir varyantta da Hanbike Süyümbike olarak gösterilir. Bunun, yani Şahgaliy'in Tatar versiyonunda "idealize edilerek" tasvir edilmesine sebebini, bizce ülkenin kaderini belirlemiş feci olaya karşı ozanların ve genel olarak halkın ibret verici-satirik netice çıkarmaya ve pişman olarak tövbe etmeye çağırarak olduğunu kabul etmek gerekir. Açıkça söylersek; halk, Kazan'ın alınmasında, satılmış Kasım Hanı Şahgaliy'i kendi askerleri ile bir tutarak, tam da bilerek tenkit edip, yani folklora has parodi usulünü kullanarak, Kazan'ı savunan hanmış gibi anlatır. Bununla halk, bu çağdan sonra gelen nesillere ve bize kinayeli bir üslup ile: "Haince hatalar yapan atalarınız için tövbe isteyip, ibret alınız, bizim hanlarımız ülkeyi satma yoluna girmeyip, işte bu halk ile birlik olup savaşması gerekirdi." diye söylemeyi diler. Halk

icadında korunan “Şahgaliy Türküsü” olarak adlandırılan türkü de işte bu fikri ve sonrasında gelen pişmanlık duygusunu ifade eder. Orada, Kazan alınınca yeniden tahta oturacağına ilişkin tahayyül edilen söz konusu hanın isminden “Dost dost deyip durduğum hepiniz de düşmanmışsınız... Bizden geriye kalan malları Ruslar gelip alırlar.” diye ibretli, nedametli sözlerle bahseder.

Sonra, destanda Şagaliy (Şahgaliy) Han’ın halk ile birlikte hareket ettiğini doğrulayıcı malumat sunulur: O, Çura’nın babası Narer’in, oğlunun yanına geldiğini iştir ve onu kendi sarayında misafir eder. Ona, türlü türlü hürmet gösterir, değerli giysiler hediye eder. Fakat daha önce, Kırım’da malını mülkünü kaybedip dilenci hâline düşen yaşlı yiğidi, oğlu Çura karşılar. Çura, onun üstünü başını değiştirmesi, ona at ve askerlerin gerek gördüğü teçhizatı alması için akça verir ve belirlediği bir günde, ata binerek kendisinin askerine doğru bayrağını çekip gelmesini emreder. Burada, ben “Bu kimin askeri?” diyerek atı yarıstırıp yanına gelince, beni yere yık, onlardan bir asker yanımıza gelince, ben kendi cevabımı veririm, der. Böyle de olur. Askerin önünde Çura, atından inerek babasının önünde diz çöker ve yiğitlerine buyurur: “Ey yiğitler! Siz de atlarınızdan inip gelin! Bu gelen benim babam, Narer Batır.” der. İşte bu denli büyük saygı gördükten ve hanın yanında bulduktan sonra, baba, kendisinin yaşadığı yere Kırım’a döner ve evinde hanımıyla birlikte görkemli bir meclis kurar.

Şagaliy Han’ın sadece kendisi değil, aynı zamanda onun kızı Sarıkanıy de (Kırım-Tatar varyantlarının birisinde kızının ismi Sarı Hanım’dır) Rus düşmanlarına karşı mücadele etme yanlısı olarak tasvir edilir. O, Kazan’ı savunan yiğitlere çeşitli hediyeler verir. Çura’ya ise kınının içinde “kükçibık” denilen kılıcı hediye eder. Kahraman, bu silahı ve altı askeri ile şehri defalarca saldırıp duran, şehri almaya heveslenen Rus düşmanlarından temizler.

Düşman tarafı, Çura Batır’ın hücumlarıyla iyice zayıflar, müşkül durumda kalır. Ruslar aciz düşünce kahramanı nasıl öldürürüz diye düşünüp yıldızlar vasıtasıyla kehanette bulunan falcılara müracaat ederler. Bunlar; “Çura Batır’a düşman tarafından bir kız verin, bu kızdan bir oğlu olursa, Çura Batır’ın eceli bu oğlanın elinden olur.” derler. Bildiğimiz gibi “baba ile oğlun savaşı” konusu, hatta kahramanın kendi oğlunun veya kendi babasının katili olması motifi dünya folklorunda ve edebiyatında çok meşhurdur. Milattan önce beşinci yüzyılda yaşamış olan eski Grek dramaturgu Sofokles’in “Kral Oidipus” adlı tragedyasında, krallığın dışında büyümüş olan Oidipus babası olduğunu bilmeden onu öldürür. Firdevsi’nin “Şehname” destanında, Ermenilerin “David Susanskiy” adlı epik manzumelerinde ve Rusların “İlya Muromets ve Oğlu” adlı destanlarında da biz bir tarafın ölümü ile sonlanan bu tipte trajedilerle karşılaşırız.

Olayların böyle gelişmesinden de görüldüğü üzere; Ruslar falcının dediği gibi yaptılar. Kendisine özel olarak ozanlarla birlikte yollanan Rus kızını Çura Batır hoş karşılayıp kabul eder ve onunla yaşamaya başlar. Ama kız, oğlana hamile kalır kalmaz kendisini Kazan’a gönderenlere verdiği sözünü tutarak geri, ülkesine kaçır. Sonrasında, Çura’dan olma çocuk, yani babasının kaderini belirleyecek çocuk, Ruslar

tarafından eğitilerek, onların arasında büyür. Oysa destanın Kırım-Tatar versiyonunda Çura ismi kullanılmadan, Kazan Hanı'nın Sarı Hanım ismindeki kızıyla evli olarak anlatılır ve çocuğu da bu taraftandır. Lakin bu kız birdenbire düşman tarafına çıkıp gider. Demek ki bu durumda da Çura'nın oğlu Ruslar tarafından büyütülür.

Uzun zaman geçtikten sonra Çura Batır, artık yetişkin olan oğluyla savaş meydanında yüz yüze gelir. Kazan–Moskova arasındaki çarpışmaların uzun yıllar boyunca devam ettiğini ve destanlarda epik zamanın kısaltılarak tasvir edildiğini dikkate alırsak, buna elbette şaşırılmamak gerekir. Bu “gâvur” Rus kızından olan çocuk, Rus askerleriyle birlikte Tatarlara karşı savaşmaya, Kazan'ı fethetmeye gelmiştir. Babasıyla savaş meydanında pek uzun süre çarpışır, güç bakımından da ustalık bakımından da birbirleriyle yenilemezler. İkisinin arasındaki bu büyük kapışma en çok Kırım-Tatar versiyonunda ziyadesiyle ayrıntılı olarak tasvir edilir. Bu zamana kadar, bir iki saldırı girişiminde düşman kuvvetlerini, çok kereler düşmanın askerlerini yere sermeyi başardıysa da bu defa oğlunu öldürmeye gücü yetmez. Sonunda atı celallenip, itaat etmez hâle gelip üstündeki yiğit biniciyle birlikte İdil Nehri'ne düşer. Kahraman Çura'nın suya batarak ölürken, kederlenerek söylediği son sözleri şunlardır:

“İndégéden arbağan bézdey irlerge

Kazan atlı sar da (şehar de) yok”

“Şuanda büyülenmiş bizim gibi yiğitlere

Kazan adında şehir de yok”

Eserin, dünyaca basılan nüshalarında “arbağan” sözünün manası, “baht, başarı” olarak gösterilmiştir. Bizce, bu söz ya “büyülenmiş, aldatılmış” manasına gelen “arbağ” kökünden gelmiştir veya –belki bu daha doğrudur– o, ilkin Arap harfleriyle yazılan metinde “helak olmak” manasını bildiren “arda” biçimindedir. Demek ki, Çura Batır aslında: “Bundan sonra, bizim gibi helak olmuş erlere Kazan denilen şehirde ömür sürmek nasip olmayacak.” diyerek veda eder. Bu sözlerin temelinde, söz konusu şehri koruyan erler yok olup, Kazan Ruslar elinde kalacak manası da yatmaktadır. Bu manayı, elbette, bu feci yazgının şahidi veya çağdaşı olan ozan-türkücüler vermiştir. Destanın sonuna işte bu kelimenin, az önce bahsedilen manasını doğrular nitelikte, “Sonra Rus askeri galip gelip, Kazan şehrini aldı. Rus padişahına tabi oldular. Ruslar, Kazan şehrini aldıktan bir yıl sonra Hacıtarhan (Astırahan) şehrini de aldı.” diye son derece ibretli bir son da ilave edilmiştir.

Ayrıca, şunu da söylemek gerekir ki, destanın Nogay ve Kırım-Tatar versiyonlarında, Çura'nın ölümüne su sebep oldu diye yorumlanmış olsa da, aslında bu ölümün sebebinin öz oğlu olduğu şüphesizdir. Mitolojide ve hikâyevi-mitolojik destanda, bu tip kahramanların, özel olarak, kuvvetli düşmanları tarafından, bizzat kendi silahlarıyla öldürülmeleri motifi vardır. Destanda da işte bu motife özgü formun kullanıldığı sezilmektedir. Özellikle, bu formdan bahsederken, biz Çura'nın kanının Rus kızının kanı ile karışmasını göz önünde bulunduruyoruz. Çünkü tam da bu durum, halkın, “yiğidin ölümü Rus kızından” diye mekal yaratmasına sebep olur. H. B. Paksoy da Çura'nın ölümünün eserde, son derece güçlü ve kinayeli biçimde,

sembolik olarak tasvir edilmesine haklı olarak değer verip: “Rus kızı ile evlenmekle o kendi ölümünü hazırladı; yoksa onu öldürmeyi şüphesiz ki, bir tek yiğit de hatta birçok asker de başaramazdı.” diye yazar (H. B.Paksoy – Çura Batır Kisetüvé // İdel – 1994. – No: 9 – B.12).

Fakat destanda, Kazan’ı savunmanın bırakılmasına ve bu iki taraf arasındaki çarpışmanın neticesinde çok kurban verilmesine sebep olan daha başka, türlü hatalara da atıflar vardır. Bunların birincisi; Kazan’ı düşmandan korumak için Kırım’dan gelmiş bir yiğit olarak tek başına mücadele ettiğinin tasvir edilmesi, payitahttaki mirza ve beylerinse birbirine karşı fırkalara bölünerek ülkenin kaderini bıçak sırtında bırakmaları, üstüne üstlük birbirinin peşi sıra değişen kimi hanların yani Moskova kuklalarının baskıncıların tarafını tutmalarıdır. Eserin Nogay varyantında, Çura’nın Kazan’a geldiğinde ağzından dökülen sözler Tatarlar arasında birliğin olmayışını doğrular niteliktedir:

*“Haktan söylediği doğru imiş
Aysız imiş hanınız
Bu Kazan’ın hanı var da namı yok
Kadısı var, lideri yok”*

İkinci olarak; Kazan’ın koruyucusu olarak sembolize edilmiş Çura Batır’ın tek başına verdiği mücadelede, kendi gücüne fazlasıyla güveniyor oluşu ve zaman zaman da tez canlılığı, aceleciliği hissedilir. Genç folklor bilimci Liliya İbrahimova’nın da çok doğru tespit ettiği gibi, bu özellikler yiğit mizaçlı kahramanın kötü huylarıdır (L. H. İbrahimova. Törki Lalıklar İcatında “Çura Batır” Dastanı. – K.: Fikér, 2002. – B.49). Aynı zamanda bunlar, hiç şüphesiz ki, Kazan’ın geleceğinin yok olmasında, ciddi hataların yapılmasına ve geniş çaplı veya koalisyon birliğinin olmayışına da işaret eder.

Destanın bir dereceye kadar planlı veya çok katmanlı siyasi-ideolojik özü, içeriği ve esası, kimi zaman gerçekten de, şu veya bu çağın manevi atmosferi ve tarihî gerçekliği ile benzeşir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, eserin bir Nogay versiyonunda, mesela, akıncı Ruslara karşı duran Kazan Hanı’nın ismi Giray olarak, Kırım-Tatar versiyonunda ise Safa olarak geçer. Bu hanın Kazan tahtında birkaç kere oturmuş Giraylar hanedanı denilen Kırım hanlarından birisi olarak kabul edilmesini talep eder. Bu cümleden,1521 yılında Kırım fırkası tarafından hanlığın başına getirilen Sahip Giray Han, gelir gelmez cevap olarak Moskova’ya hücum eder ve iki yıl içinde Rus yanlısı Hüseyin Han’ı kovarak Astırahan’ı kuşatıp alır. Bundan sonra tahta geçen Safa Giray da ağabeyinin siyasetini devam ettirir ve üç kez tahta oturan Safa Giray, devrinde Moskova birliğini çok sıkı takip eder. Ruslar saldırırlar, geri döndüklerinden sonra da o Moskova’ya askerleriyle birlikte girer. Bunun gibi karşılıklı seferler birkaç kere tekrarlanır. Şunu da vurgulamak gerekir: Ruslara karşı bu savaşları kazanma, onlara boyun eğdirme amacını taşımakla birlikte, esasen Tatar akıncılarının, çoğu zaman cevap niteliğindeki bu talanları mallara sahip olma maksadıyladır (İ. L. İzmaylov. Zavoévanié Kazanskogo Lanstva: Priçim i Poslédstviya // Tatarskiy Narod Poslé 1552

Goda: Potéri i Priobréteniya – Kazan, 2003. – S. 104 – 105). İşte bu tarihî hakikati, objektif görüşe sahip Rus âlimleri de kabul eder. V. V. Pohlebkın, mesela şöyle yazar: “Kazan Hanlığı'nın Moskova devletine göre nispeten ve formel bakımdan da daha sağlam barış taraftarı olduğu görülüyor. O hiçbir zaman da gözle görülür şekilde, açıkça büyüklenmez. Hanlığın Moskova'ya dair hiçbir zaman kuşatma planı olmaz. Kazan akıncılarının çoğunluğu ya Rusların baskın yapmalarına karşı oluşturulmuş gerekli emniyet tedbiri mahiyetinde veya bunun gibi olabilecek Rus akınlarına sıradan bir cevap vermeye üzere oluşturulur.” (V. V. Pohlöbkin. Tatarı i Rus'.– M.: Mécdunarodnié Otnoşeniya, 2005.– S.117).

Kazan şairi Şerif Hacıtarhaniy'in¹ “Zafername-i Vilayet-i Kazan” (Kazan Memleketinin Zafer Beyanı) eserinde IV. İvan'ın 1550 yılında Kazan'ı almaya gelen savaşılarına karşı, Tatar askerinin kahramanca çarpışması ve şehri savunması tasvir edilir. Yazar, adlarını saydığı büyük kahramanlık göstermiş yiğitler arasında Safa Giray Han'ı ilk sıraya koyar ve “Safa Giray–Bahadır Han: ‘Eğer zorbalardan öç almazsam, kendim zorbaya dönüşürüm.’ diye söyleyip, kendinin savaşçı atını eğerleyerek, beline de düşmanlarını kırıp geçiren ziynetli kılıcını takıp, İslam dini için cihat yoluna çıktı.” diye yazar (S. L. Alişév. Kazan Lanlığı Çorındaki Tarihi Çıganaklar. – Kazan, 2002. – B. 12 -13). Rus emperyalist devletin Kazan'ı alması Tatarları zorla Hristiyanlaştırma ve yutma-asimile etme siyasetine geçmesini dikkate aldığımızda ve halkı silah zoruyla boyun eğdirmesinde bu maksadın göz önünde bulundurulmuş olduğuna itibar edilirse, İslam dininin evvel zamanlarda Tatar halkını birleştirici ve ulus millet olarak yok olmasından koruyucu unsur olduğu açıkça görülür. Buna göre de, süreç içinde pek çok dini benimsemiş ve hatta kendi aralarında yakın, kardeş dilde konuşan Kırım'lıların Kazan'ın ve halkının bağımsızlığını korumada hatırı sayılır bir payı olması, destanda da Çura'nın Kırım'dan gelmiş bir yiğit olarak tasvir edilmesinden bellidir.

Bu durumda, şu soru soruyu sormak uygun olur: Peki bu Çura Batır kimdir, Çura Batır'ın bir prototipi var mıdır? Folklor bilimcilerin ve tarihçilerin bazıları (mesela F. Urmançiyev ile L. İbrahimova ve D. İshakov) bu soruya iyi bir cevap verirler ve adı geçen kahramana model-prototip olma rolünü üstlenmiş şahsın Kazanlı soylu beylerden Çura Narıkov olduğu görüşündedirler, hatta her versiyona da bu şahıs örnek olarak alınmıştır, diye düşünmektedirler. Bunun için, elbette, Narıkoğlu Çura'nın Rus el yazmalarında kaydedilmiş aile isimleri, yani kendisinin ve babasının isminin destandaki Çura ve Narer (Narık) isimleri ile denk gelmesi asıl delil olarak görülür. Hatta Türkolog V. Jirmunskiy de zamanında bu aldatıcı oltaya takılır (V. M. Jirmunskiy. Tyurkskiy Géroiçeskiy Epos. – L.: Navka, 1974. – S. 515). Buna bağlı olarak, Narıkoğlu Çura'nın siyasi, sosyal faaliyetindeki olumsuz yönler de Tatar yazarları tarafından, orasından burasından çekilerek ve yumuşatılarak Kazan Hanlığı'nı korumak ve yaşatmak uğruna yapılan gerekli işler, diye gösterilmeye veya ispatlanmaya çalışılır.

¹ Bu eserin Kul Şerif tarafından da yazılmış olabileceği düşünülmektedir. (Redaksiyon)

Fakat mızrağın çuvala sığmayacağı gibi, Narıkoğlu Çura'nın da Moskova'nın menfaatine taraf olup, Safa Giray ile Süyümbike'ye ve onların, hanlığın bağımsızlığını korumak siyasetlerine karşı sergilediği haince işleri de aklamak mümkün değildir. Özellikle o, Kazan'ın üstüne asker gönderilmesini talep ederek, Moskova'ya iki açığöz elçi yollar ve Kırımlıların hepsini (Safa Giray Han'ı da dâhil) Rusların eline esir olarak vermek için onlara söz vermiş kişidir (Hadi Atlasi. Sébér Tarihi. Söyembike. Kazan Lanlığı. – K., Tat. Kit. Neşr., 1993. – B. 318 – 319). Aynı şekilde Şahgaliy'e çanak tutup, söz konusu “evlerden irak” hanın olmayan itibarını korumaya çalışıp duran “ulu mirza” ve durumu müşkülleşince, onun Kazan'dan kaçıp gitmesine yardım etmiş “büyük siyasi figür” de odur. Kazan Hanlığı'nın menfaatleri için “gayretli oluşunu” ispat edip, Narıkoğlu Çura hatta kendisi de, ailesi, dostları ve kendisinin özel muhafızları ile sonunda Moskova'ya kaçıp gider, ama yolda hanın askeri tarafından kaçırlılıp öldürülür (Kazanskaya–İstoriya – M. L.İzd. AN SSSR, 1994, - S. 80- 83).

Aynı şekilde, tarihî kaynaklarda da Çura'nın, 1547 yılında Moskova taraftarı mirzalarla birlikte Safa Giray Han tarafından cezalandırılıp öldürülmesi hususunda malumat vardır. Çünkü Rus kaynaklarında işaret edildiği gibi “Rus hükûmeti, Kırım grubuna karşı olan mirza ve beyleri araştırıp yoklayarak ve onlara altın, kürk ve türlü kıymetli hediyeler vererek, sistematik bir biçimde onları satın almaya çalışır. Yine aynı şekilde, barış hususunda da müzakerelerde uzlaştırıcı olan bütün elçilere de, yol hediyesi vermek bahanesiyle satın alırlar. İşte böyle çarelerle IV. İvan'ın Tatar casusları, ajanları Safa Giray'ı düşürmek ve onun yerine Rusların adayı olan Şahgaliy'i han yapıp oturtmak için saray entrikaları hazırlarlar (V. V. Pohlebkin. Tatarı i Rus'. – M.: Mécdunarodnié Otnoşéniya, 2005. – S.108, 113). Tabii ki, Narıkoğlu Çura bu fitne darbeyi hazırlama ve örgütlemeye başı çekenlerden birisidir. Demek ki, onun, yeniden tahta oturan Safa Giray tarafından, tam da bu yüzden ölüm cezasına çarptırılmış olması yönündeki malumatın gerçeklikle örtüşmesi pek mümkündür.

Destanda baba ve oğul isimleri ile Kazan'daki yalnızca, bizim bakış açımızla değerlendirdiğimiz han beyin ismi ve seçeresinin örtüşmesine bakarak onları kendi aralarında denkleştirmek, ikincisi birincisinin prototipi olmuştur, diye bakmak, bizce gerçeklikten uzaktır. (Bilindiği gibi, böyle kişilerin, yani tanınmış, ünlü şahısların isimleri ve soyadlarının babalarının isimleriyle çakışmamasına bugünde de sık rastlanır.) Bu yapay şemaya uygun olarak, menfî bir karaktere sahip Narıkoğlu Çura'dan, acaba, o kendisini azleden hanın askeri ile (demek ki kendi ülkesinin askerleriyle) eşit olmayan çatışma-çarpışmada, tam da halk destanlarına özgü olarak, yiğitlerce helak edilir, diyerek onu, kahraman yapma uğraşısı da şaşılacak derecede isabetsizdir. Şu adı geçen “Kazan mirzasının tarihî emektarlığı” ile onun efsanevi kaderinin kesişmesini, “tarihî destanlarla tarihî olayların tamamen örtüşmesi”ne bağlayarak açıklamak ve yine aynı şekilde “eserin etki gücünü artırma ihtiyacı”na bağlamak bu durumu hiç de aklayamaz.

Halk Narıkoğlu Çura'nın satılık bir kişi olduğunu hiç şüphesiz bildiği için ondan hoşlanmamış, hatta nefret etmiş olmalıdır. İşte buna göre de, Başkurtlarda, “Sura (Çura) Batır'ın Rus askerine yardıma gitmesi” diye adlandırılan tarihî rivayetin

değişmeden, bugüne dek korunmuş olmasına hiç de şaşırılmamak gerekir (Narodné Skazki, Légéndı, Prédaniya i Bılı Başkirii. – Ufa: Başk. KN. İzd., 1969. – S.190). Bu rivayet tam da, pek çok defa hücum edip de Kazan şehrini alamamış Rus askerine Çura'nın yardım etmesi, geceleyin halk uyuduktan sonra düşmana, gizli saklı giriş çıkış yollarını göstererek, şehri almalarına yardım etmesi hususunda söylenilir. Bu rivayette tasvir edilmiş olan Çura ile Rusları kendi halkının üzerine ordu ile gelmeye çağırılmış Narikoğlu Çura arasında ziyadesiyle benzerlik olduğu açıktır. Aynı şekilde, Yeşel Üzen bölgesinin Karavca (Kara Luca) köyünde tarihçi ve arkeograf Marsél Ehmecanov tarafından kaleme alınmış yarı efsane niteliğindeki tarihî rivayette de Çura Bey, Kazan Hanlığı'na hıyanet etmiş, yani Moskova Knezliği'ne hanlığın sırlarını satmış bir kişi olarak gösterilir. Bunun için hanın, onu “zenginlik yetmiyordu sana, işte al” diyerek ağzına eritilmiş para koyarak öldürdüğü, söz konusu “Karavca” adlı rivayette anlatılır (M. Ehmecanov. Tatar Şeceresé. – Kazan: Tat. Kit. Neşr., 1995. – B. 33-34). Kısacası, halk yaratımının farklı örneklerinde Çura Batır imajı ile satılmış kişi Çura Bey şahsı birbirine tamamen zıt olarak tasvir edilir.

Belki ozanlar ikiyüzlü Narikoğlu Çura Bey'i de destana kukla Şahgaliy Han gibi kasten, ibret olsun diye, Çura aslında düşmana karşı kendilerinin tasvir ettiği yiğit gibi savaşmalıydı, diye mi ona bu görüntüyü kazandırmışlardı? Böyle düşünmek bizce doğru değildir. Niye denilirse; çünkü halk yaratıcılığında Çura'yı destandaki gibi idealize eden ve yine aynı şekilde Müthiş İvan'a ve onun askerlerine karşı pehlivan gibi savaşmasını tasvir eden pek eski türküler ve beyitler de vardır. Onların birisi, K. Nasırı'nin 1880 yılı takviminde yayımlanan “Kazan Beyéti” isminde olan, Çura Batır'ın tasvir edilmiş biçimi yönünden eski Kazak tarihî ırı ile aynı fikriyatı yansıtmaktadır (L. İbrahimova–Alda Kürsetélgen Lézmet – B. 54-56). Bahsi geçen türküde de, Tatar beytinde de Çura Batır'ın IV. İvan'ı aşır ülkesine girerek başını vurup kopardığı anlatılır. Bunun gibi Türk toplulukları kendi hayallerinde, yani efkârla örülmüş lirik-epik sanatlarında da olsa, Baskak Rus knezini kendi dileklerinde cezaya çarptırmışlardır.

Pek çok kez Kazan'ı ele geçirmek için gelen Rus kuvvetlerine karşı kahramanca çarpışıp durmuş ve de destan kahramanına prototip olan Çura isimli gerçek bir şahıs var mıdır yok mudur, bu soruya korunarak bugüne kadar taşınan tarihî kaynaklardan yola çıkarak, sadece tahmin ederek, cevap vermek doğru olmaz herhâlde. 1764 yılında çevrilen “Cami-ür Rümuz” (“Sırlar Mecmuası”) kitabına ilave olarak yerleştirilmiş, birinci bölümü Kükes, ikincisi Nerık, üçüncü bölümü Çura isimlerine denk gelen ve bütünü on bir bölümden oluşan şecerenin olduğu bilinir. Ama şu şecereye kaydedilmiş Çura'nın Rus askerlerini durdurmada müdahalesi olduğuna dair hiçbir bilgi yok. IV. İvan'ın 1550 yılında, korku saçan ordusunu yenme, alt üst etmesine atfedilen “Zafername-i Vilayet-i Kazan” (Kazan Memleketinin Galibiyet Beyanı) denilen edebî, tarihî ve popüler karakterdeki eserde de, gerçi Kazan'ı müdafaaya katılan meşhur yiğitlerin adları sıralansa da, onların arasında Çura ismi gösterilmemiştir. Sonra Kazan'ın yok olması, Tatar hanlığının işgal edilip alınması ile neticelenen en sonuncu helak edici çarpışmaya dair tarihî yazılı kaynaklarda ve o çağa ait olan hatıratlarda da Çura ismi ağza alınmamıştır. Hâlbuki merkezî savunmada özellikle büyük kahramanlık gösterenlerin ve kahramanca ölenlerin isimleri teker teker sayılıp gösterilir de.

Yukarıda söylenenlerden şu mühim netice ortaya çıkmaktadır: Destandaki Çura Batır karakteri, bizce belli bir şahsı tasvir eden bir kahraman değil, fakat toplama bir imaj olmalıdır. Onun prototipi, gerçekte Kazan'ı koruyarak mücadele etmiş ve savaş meydanında şehit düşmüş olan düzinelerce yiğittir. Çura sözünün, “yiğit”, “yiğit savaşçı” manası, bizzat kendi bu genelleştirme niteliğine sahip olan isimlerdeki türlü kahramanları toplamak özelliğine sahiptir. İşte buna göre de, kendi çocuklarının yiğit, bahadır gibi büyümesini dileyerek, ana-babaların ilk Çura ismini ad olarak koyma tutkunlukları ve Kazan Hanlığı devrindeki yazılı kaynaklarda da görüldüğü gibi, böyle isimlerin çok fazla olması gayet tabiidir. Ayı şekilde bunun gibi, Çurilé (Çura Îlé) veya Çuray diye adlandırılan eski köy isimlerinin ve “Çura” (Kolçura, Akçura) eponiminden yapılmış soy isimlerinin çok yaygın oluşundan da tahmin edilebilir. Çura isimli kişiler, elbette, Kazan'ı ve onun etrafını, çevresini düşman kuvvetlerinden korumuş; ama ismi tarihî yazılı kaynaklarda zikredilmeyen yiğitler arasında da yok değildir, vardır. Cümleden, Yeşil Üzen bölgesine bağlı “Karavca” adlı yukarıda bahsettiğimiz rivayette, adı geçen köyün temelini atmış olan Karacav'ın (Kara Luca'nın) oğlunun oğlu olan Çura Batır, “İvan Grozni'in askerlerinin Kazan'ı ele geçirdiği vakitte bu köy toprağı için savaşarak ölmüştür.” diye anlatılır (M. Ehmetcanov. Cidé Babarnı Bélesénmé? // Yalkın. – 1994. – No: 1. – B.4).

Fakat yarı efsane, yarı rivayet gibi adı geçen metinde, iki karpuzu bir koltuğa sığdırmak çabası hissedilir. Çünkü tuhafın da tuhafı olarak: Burada, bu Çura Batır'ın, daha evvel söylediğimiz gibi, Baskak Ruslara satılıp, cezalandırılarak öldürülen babasının ismi de Çura'dır (Çura Biy). Demek ki, satılmış Narıkoğlu Çura prototipine işaret eden Çura Bey de, aynı şekilde Rus kuvvetlerine karşı savaşıp ölen Çura Batır da, ikisi de aynı ailedendir. Üstüne üstlük ikisi de aynı isimdedir. Bilindiği gibi, Türk-Tatar ailelerinde erkek çocuğunun Rus ailelerindeki gibi babasının ismi ile adlandırma âdeti hiçbir zaman olmamıştır ve şimdi de yoktur. Bundan, şu yarısı rivayete dayanan tarihî Çura şahsı ile folklor eserlerinde şekillenen efsanevi Çura Batır imajını suni bir şekilde aynı ipe dizilmesinin, yani metnin tümünün yalnız Çura ile bağlantılı parçalarını tek kaynak olarak kullanmanın mümkün olmadığını kabul etmek zor değildir. Ne yazık ki, “Çura Batır” destanını araştırıp çalışan halk bilimciler, eklektizm yoluna sapıp, söz konusu metnin aynı anda iki parçasına, yani iki versiyonuna da güvenirler ve fikirlerini defalarca değiştire değiştire, “Belirsizi belirsizlik aşar”ı ispatlamaya çalışırlar.

Tarihî edebiyatta Narıkoğlu Çura ve onun ismi belirsiz oğlu, ikisi de öldürülmüş olarak anlatılır. Yine, destanda Çura Batır'ın da ve aynı şekilde destanın Kırım-Tatar versiyonuna göre onun oğlunun da helak edildiği tasvir edilir. Ama devlet teşkilatından mahrum kalan Tatar halkı, sadece hayalinde de olsa Çura'yı yeniden diriltir ve onu, şiiresel kahramana dönüştürerek düşmanından öç aldırır, Müthiş İvan'ın başını vurdurur. Sanatsal düşünme ve halk imgesine dayanan söz konusu tasvir Ruslar Kazan'ı aldıktan sonra, Süyümbike, sanki askeri toplamak için minaresinden kuğu olup uçup gitmiş diye söylenmekte olan sosyolojik-ütopik efsane ile ziyadesiyle hemfikirdir. (Adı geçen efsane, kaçıp gitmeye mecbur kalmış Tatarlar aracılığıyla Çuvaşlara geçmiş, Çuvaşlarda muhafaza edilmiştir.) Bundan başka, önceki Minzele bölgesinin Çuraş köyünde arkeograf Seyét Vahidi'nin derlediği efsanevi hikâyede de Çura Batır'ın sağ kaldığı anlatılır. İvan'a karşı savaştıktan sonra Arça yöresinde

kendi taburu ile gelerek Nalasa köyünü kurması, ardından göç ederek şimdiki Sarman bölgesinde kurulmuş olan Çuraş köyünü yurt tutması beyan edilir (M. Ehmecanov. Medeni Mirasımız Sakçısı // Tatarstan. – 1997. – No: 5. – B.40)

Fakat tüm bu materyallerde yer alan malumat ile Yeşél Üzen yöresinde derlenen “Karavca” adlı efsanevi hikâye arasında şecere ve isim-antroponimlerinin adlandırılışı bakımından da, aynı şekilde içeriklerinin karakteri bakımından da ortaklık yoktur. Bu elbette, Çura ismi kökünden yapılmış her köyün bu veya buna benzer şekilde, kendisini efsanevi Çura Batır ile ilişkilendirmeye çalışması ve onunla ilgili kendine has yaratımını icat etmesiyle ilgilidir. Destanın Tatar versiyonunda soyun başında bulunan babanın ve çoğu kahramanların isimleri de, diğer millî versiyonlardaki gibi değişmeden korusaydı bu ortaklık, hepsinden önce ozanların epik geleneğe olan bağlılıkları ile açıklanacaktı. İkinci olarak; bu soyun başında olanın isminin, Altın Orda devrinden gelen itibarlı boy-kabile etnonimi veya ünlü klan ismiyle denk düşmesi ve Kazan Hanlığı’nda da onun gibi soylu nesillerin kısmen de olsa devam etmesi ile ilintilidir. Mesela, Toktamış Han’ın beyleri Karahuca’dan başlayarak Argın ve Barın denilen kabileler bunlardandır.

Tarihî rivayetler, efsaneler arasında Çura Batır’ın yazgısı ile az çok benzerlik bulunan Batman Batır’a dair hikâye başlı başına incelenmeye layıktır. Tıpkı Çura gibi, halkın bilincinde umumileştirdiği söz konusu epik kahraman, yiğitliğini Kazan kaybedildikten sonra gösterir. “Rusya çarı asker kılıp, şehir-i Kazan’ı alıp, ekâbirden hepsinin başını vurdurttu. Bu yüzden, büyüklerden hiç kimse kalmadığı için Kazan’da kul nesli yapmışlar. Ama kaçan kişilerden birisi Batman Batır’dı. Kazan Nehri’nin arkasındaki ormanda at biner dururdu. Bazı zamanlarda Kazan’ın içine girerek otuz kırk başı kesip yine Kazan Nehri’nin ardına çıkıp giderdi.” Günlerden bir gün suyun karşı yakasına çıkan “bir Rus kızı” onu uyurken görür ve taş ile vurarak onu öldürür. Yiğidin atı, sahibinin öldüğünü anlayınca onu, belinden kavrayıp Tanrı’nın dilediği bir yere götürüp bırakır. Kâfirler, Batman Batır’ın kemiklerini bulamazlar. Nitekim batırın ölümü Rus kızının elinden olur, bu yüzden “Batır’ın ölümü Rus kızından” diyerek bunu masallaştırırlar (Tatar Lalık İcatı. Rivayetler hem Légéndalar. – Kazan: Tat. Kit. Neşr., 1987. – 62 – 64 B). İki yiğidin de ölümlerinin “Rus kızı”na bağlanarak tasvir edildiğini dikkate aldığımızda, bizce, söz konusu efsanevi hikâye olan “Çura Batır” destanının özellikle Tatar versiyonunun oluşumunu çok fazla etkilemiş olduğunu düşünmek doğru olacaktır. Fakat; o çağda epik kahramanın genelleştirilmesinde, Çura (yiğit, yiğit savaççı) ismi ortak Türk ismi olarak kullanılmış olmalıdır.

Sonuç olarak; “Çura Batır” destanının Tatar versiyonu ortak Türk tarihî-kahramanlık destanının Kazan Hanlığı devrine bakışın önemli bir örneğidir. Orada başkentimiz Kazan’ı ve devletimizi savunarak savaşan ülke yiğitlerinin bütünleşmiş ortak imajı, yani halk boyutunda yaratılan halk yiğitliğinin tek bir başkahramanda toplanarak umumileştirilmiş kahraman tipi şekillendirilmiştir. Aynı zamanda sembolik manaya sahip Çura Batır imajına, şehri savunmada şehit düşmüş atalarımızın dramına bağlı olarak trajik anlam da yüklenmiştir. Halkın tarihî hafızası ve sanatsal düşünceye bürünmüş sosyal- estetik değeri olarak korunan bu epik destan bizi, geçmişten ibret ve ders alıp, halkımızı millet olarak korumak ve yaşatmak ülküsüne kahramanca hizmet etmeye davet eder.